

educatief
PAKKET

voor
3DE GRAAD
BASISONDERWIJS

tracé
TRAVAK

Handleiding voor de leerkracht

COLOFON

VU Bertrand Vrijens, Sint-Antoniusplein 10 9860 Oosterzele

Tracé Travak is een cultureel-erfgoedproject van Erfgoedcel Viersprong Land van Rode over de geschiedenis van de mobiliteit in het Land van Rode, 1870-1970.

www.tracetravak.be

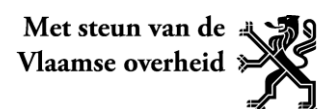
www.erfgoedcelviersprong.be

www.erfgoedbanklandvanrode.be

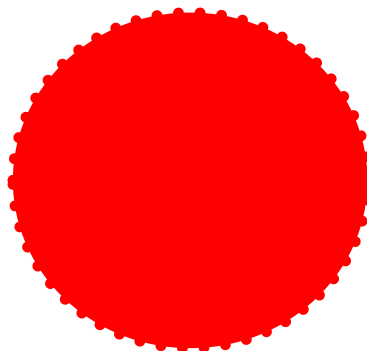
Dit project kwam tot stand dankzij de middelen van de Vlaamse Gemeenschap en de gemeenten Melle, Merelbeke, Oosterzele en Sint-Lievens-Houtem

© Erfgoedcel Viersprong Land van Rode, 2013.

Foto voorpagina: De E40 ter hoogte van Zwijnaarde, 1955. Collectie Erik De Keukeleire.

Doel	4
Werking	5
Verband met de eindtermen.....	6
Beknopte historiek	9
Opdrachtenkaart	12
Lesvoorbereiding.....	17
Leerlingenbundel.....	24
Bibliografie	31

DOEL

In 2012 vierde de spoorlijn Gent-Geraardsbergen haar 145e verjaardag. De komst van de stoomtrein betekende de start van een nieuw tijdperk voor de inwoners van Melle, Merelbeke, Oosterzele en Sint-Lievens-Houtem. Gedurende 100 jaar werden mensen mobieler en konden ze zich verder en verder verplaatsen door de intrede van trein, tram, fiets en auto. Het **dagelijks leven** van onze voorouders **veranderde** grondig. Waar mensen tot diep in de 19e eeuw nog naar de stad verhuisden om er in de textiel fabrieken te werken, pendelden ze nu naar het werk. Het pendelen maakt deel uit van onze culturele identiteit.

Het is duidelijk dat de grote maatschappelijke veranderingen en de transportrevolutie in het bijzonder een grote invloed hadden op het dagelijks leven in de Vierpronggemeentes. Het project focust op de woon-werkmobiliteit.

Tracé betekent plan of ontwerp van een weg. Daarmee wordt zowel het concrete als het abstracte deel van mobiliteit belicht. Het staat enerzijds voor de aanleg van verharde en nieuwe wegen, een (buurt)spoorwegnet, stations, baren en enz. Anderzijds verwijst een tracé ook naar de figuurlijke weg die de Vierpronggemeentes en haar inwoners vanaf het einde van de 18e eeuw tot vandaag aflegden. Het staat voor de overlevingsstrategieën die individuen en groepen planden en hanteerden om de maatschappij bij te kunnen houden. **Travakken** betekent in de meeste Vlaamse dialecten en in deze van de streek in het bijzonder 'werken'.

Met Tracé Travak wil de erfgoedcel Vierprong Land van Rode dit **cultureel-erfgoed** in kaart brengen. De resultaten van het onderzoek werden in een interactieve reizende tentoonstelling gegoten en via tal van activiteiten tot bij het publiek gebracht. De erfgoedcel wil dit cultureel-erfgoed bewaren en doorgeven aan de **volgende generaties**. Daarom werd ook aan kinderen en jongeren gedacht.

WERKING

Tracé Travak is een reizende tentoonstelling over de geschiedenis van de arbeidsmobiliteit in de gemeenten Melle, Merelbeke, Oosterzele en Sint-Lievens-Houtem. De tentoonstelling reist vanaf het najaar 2013 tot en met 2015 doorheen het Land van Rode en daarbuiten. Info en data zijn te vinden op www.tracetravak.be. Informeer steeds bij de locatie die je wil bezoeken of een bezoek met de klas mogelijk is.

Leerkrachten lager onderwijs

Een bezoek met je klas aan de tentoonstelling duurt zo'n 60 minuten. In de tentoonstelling werd een **educatief parcours** verwerkt bedoeld voor kinderen van de 3de graad lager onderwijs. In de tentoonstelling kunnen kinderen van **11 tot 14 jaar** op zoek gaan naar Brrroem het busje. Brrroem duikt hier en daar op en geeft de kinderen telkens een opdracht. Samen met een opdrachtenkaart kunnen ze aan de slag om op ontdekkingsstocht te gaan in de tentoonstelling. Zo leren ze al spelend over de geschiedenis van de mobiliteit en het dagelijks leven in hun gemeente. De **opdrachtenkaart** is gratis te verkrijgen bij de erfgoedcel. Je kan ze bestellen door een mailtje te sturen naar info@4sprong.be. Bestel ze minstens twee weken op voorhand zodat de kaarten op tijd op school toekomen!

Ben je geïnteresseerd om met je klas naar de tentoonstelling te komen, maar weet je niet goed hoe het bezoek te kaderen? Geen nood, de erfgoedcel heeft een **introduceles** gemaakt die volledig aansluit bij de eindtermen voor de leergebieden Wereldoriëntatie en Nederlands. Je kan de lesvoorbereiding terugvinden verderop in dit pakket. Tot 31 januari 2014 is het ook mogelijk een introduceles aan te vragen. Projectmedewerker Lien Ceûppens komt dan naar de klas en geeft de les in jouw plaats en dat volledig kosteloos. De introduceles wordt idealiter in dezelfde week of maximum een week voor het bezoek aan de tentoonstelling gegeven.

Bij de introduceles hoort ook een **leerlingenbundel**. Je vindt hem terug in dit educatief pakket. Zo kan je de bundel op school afprinten. Als je een introduceles aanvraagt, wordt voor de leerlingenbundels en het nodige lesmateriaal gezorgd. Geef je de introduceles zelf dan heb je ook lesmateriaal nodig. Je kan dit materiaal **gratis ontlenen** bij de erfgoedcel. Stuur een mailtje naar info@4sprong.be.

Leerkrachten secundair onderwijs

Ook aan jongeren tussen **15 en 18 jaar** is gedacht. De tentoonstelling past perfect binnen de lessen geschiedenis rond het dagelijks leven, de industriële revolutie, de sociale strijd, de Belgische naoorlogse geschiedenis en migratie. Tracé Travak maakt deze geschiedenis levend, aanschouwelijk en concreet aan de hand van foto's, archiefstukken, film- en geluidsfragmenten over de mobiliteit en het dagelijks leven in de eigen streek (1850-2013).

VERBAND MET DE EINDTERMEN

De introductieles is volledig afgestemd op volgende eindtermen voor de leergebieden Wereldoriëntatie en Nederlands binnen het lager onderwijs in Vlaanderen. Ook met de leergebiedoverschrijdende eindtermen Sociale vaardigheden en Leren leren zijn er raakvlakken.¹

Leergebied Wereldoriëntatie

Natuur

- 1.17 De leerlingen kunnen gezonde en ongezonde levensgewoonten in verband brengen met wat ze weten over het functioneren van het eigen lichaam.

Techniek

- 2.5 De leerlingen kunnen illustreren dat technische systemen evolueren en verbeteren.
- 2.17 De leerlingen kunnen illustreren dat techniek en samenleving elkaar beïnvloeden.

Mens

- 3.7 De leerlingen hebben aandacht voor de onuitgesproken regels die de interacties binnen een groep typeren en zijn bereid er rekening mee te houden.

Maatschappij

- 4.3 De leerlingen kunnen met een zelf gekozen voorbeeld het nut en het belang aangeven van een collectieve voorziening, waarvoor de overheid zorg draagt.
- 4.11 De leerlingen kunnen illustreren dat arbeidsmigratie en het probleem van vluchtelingen een rol hebben gespeeld bij de ontwikkeling van onze multiculturele samenleving.

Tijd

- 5.3 De leerlingen kunnen in een kleine groep voor een welomschreven opdracht een taakverdeling en planning in de tijd opmaken.
- 5.6 De leerlingen kunnen hun afstamming aangeven tot twee generaties terug.
- 5.7 De leerlingen kennen de grote periodes uit de geschiedenis en ze kunnen duidelijke historische elementen in hun omgeving en belangrijke historische figuren en gebeurtenissen waarmee ze kennis maken situeren in de juiste tijdsperiode aan de hand van een tijdband.
- 5.8 De leerlingen kunnen aan de hand van een voorbeeld illustreren dat een actuele toestand, die voor kinderen herkenbaar is, en die door de geschiedenis beïnvloed werd, vroeger anders was en in de loop der tijden evolueert.
- 5.9 De leerlingen tonen belangstelling voor het verleden, heden en de toekomst, hier en elders.

---

¹ Bron: DEPARTEMENT ONDERWIJS, <http://www.ond.vlaanderen.be/curriculum/basisonderwijs/lager-onderwijs/index.htm>, geraadpleegd op 15 oktober 2013.

Ruimte

- 6.3bis De leerlingen kunnen begrippen zoals wijk, gehucht, dorp, deelgemeente, fusiegemeente, stad, provincie, gemeenschap, land en continent in een juiste context gebruiken.
- 6.8 De leerlingen kunnen hun eigen streek en twee andere streken in België situeren op een kaart en de relatie beschrijven tussen de omgeving en aspecten van het dagelijks leven van de mensen.
- 6.10 De leerlingen kunnen in een landschap gericht waarnemen en ze kunnen op een eenvoudige wijze onderzoeken waarom het er zo uitziet.
- 6.15 De leerlingen kennen de belangrijkste gevolgen van het groeiend autogebruik en kunnen de voor- en nadelen van mogelijke alternatieven vergelijken.

Leergebied Nederlands

Luisteren

- 1.1 De leerlingen kunnen (verwerkingsniveau = beschrijven) de informatie achterhalen in een voor hen bestemde mededeling met betrekking tot het school- en klasgebeuren.
- 1.3 De leerlingen kunnen (verwerkingsniveau = beschrijven) de informatie achterhalen in een uiteenzetting of instructie van een medeleerling, bestemd voor de leerkracht.
- 1.5 De leerlingen kunnen (verwerkingsniveau = structureren) de informatie op een persoonlijke en overzichtelijke wijze ordenen bij een uiteenzetting of instructie van de leerkracht.

Spreken

- 2.2 De leerlingen kunnen (verwerkingsniveau = beschrijven) het gepaste taalregister hanteren als ze aan iemand om ontbrekende informatie vragen.
- 2.5 De leerlingen kunnen (verwerkingsniveau = structureren) het gepaste taalregister hanteren als ze vragen van de leerkracht in verband met een behandeld onderwerp beantwoorden.
- 2.6 De leerlingen kunnen (verwerkingsniveau = structureren) het gepaste taalregister hanteren als ze van een behandeld onderwerp of een beleefd voorval een verbale/non-verbale interpretatie brengen, die begrepen wordt door leeftijdgenoten.
- 2.7 De leerlingen kunnen (verwerkingsniveau = structureren) het gepaste taalregister hanteren als ze bij een behandeld onderwerp vragen stellen die begrepen en beantwoord kunnen worden door leeftijdgenoten.

Lezen

- 3.1 De leerlingen kunnen (verwerkingsniveau = beschrijven) de informatie achterhalen in voor hen bestemde instructies voor handelingen van gevarieerde aard.
- 3.4 De leerlingen kunnen (verwerkingsniveau = structureren) de informatie ordenen die voorkomt in voor hen bestemde school- en studieteksten en instructies bij schoolopdrachten.

Schrijven

- 4.1 De leerlingen kunnen (verwerkingsniveau = kopiëren) overzichten, aantekeningen, mededelingen op- en overschrijven.
- 4.6 De leerlingen kunnen (verwerkingsniveau = structureren) schriftelijk antwoorden op vragen over verwerkte inhoud.
- 4.7 De leerlingen kunnen voor het realiseren van bovenstaande eindtermen bovendien hun teksten verzorgen rekening houdende met handschrift en lay-out en spellingsafspraken en -regels toepassen.
- 4.8 De leerlingen ontwikkelen bij het realiseren van de eindtermen voor spreken, luisteren, lezen en schrijven de volgende attitudes:
  - luister-, spreek-, lees- en schrijfbereidheid;
  - plezier in luisteren, spreken, lezen en schrijven;
  - bereidheid tot nadenken over het eigen luister-, spreek-, lees- en schrijfgedrag;
  - bereidheid tot het naleven van luister-, spreek-, lees- en schrijfconventies;
  - weerbaarheid.

Sociale vaardigheden - Leergebiedoverschrijdende eindtermen

Domein relatiewijzen

- 1.2 De leerlingen kunnen in omgang met anderen respect en waardering opbrengen.
- 1.4 De leerlingen kunnen hulp vragen en zich laten helpen.
- 1.6 De leerlingen kunnen kritisch zijn en een eigen mening formuleren.

Domein samenwerking

3. De leerlingen kunnen samenwerken met anderen, zonder onderscheid van sociale achtergrond, geslacht of etnische origine.

Leren leren - Leergebiedoverschrijdende eindtermen

1. De leerlingen kunnen losse gegevens verwerven en gebruiken door ze betekenis te geven en te memoriseren.
3. De leerlingen kunnen op systematische wijze samenhangende informatie (ook andere dan teksten) verwerven en gebruiken.

BEKNOPTE HISTORIEK

Landelijk Land van Rode

Onze maatschappij onderging tussen de 18de en de 20ste eeuw een aantal fundamentele **veranderingen**. Tot aan de 18de eeuw leek in onze streken de bevolkingsomvang gevangen binnen de grenzen van de landbouw. Vanaf 1750 nam de bevolking echter toe én bleef er voor iedereen eten genoeg.

Gent en Aalst groeiden uit tot ware **industriesteden** onder invloed van de industriële revolutie maar op het platteland zag het er minder rooskleurig uit. Het Land van Rode was in de 19de eeuw een **dichtbevolkte** regio. Zo'n twee derde van de landbouwbedrijven was niet groter dan vijf hectaren. Negentig procent van het landbouwareaal werd in die tijd verpacht. Die pacht was het hoogst in gebieden met een grote bevolkingsdichtheid. Bijna elke boer pachtte dus een **klein stuk grond** en betaalde daar een hoge prijs voor.

Het leven van de kleine boer en zijn gezin was hard en op het einde van de 19de eeuw zelfs slechter dan dat van een industriearbeider. Landbouwers werkten veel langer en kregen minder loon. J. Van Essche schreef in 1898 *"De landbouwer lijdt, zijne akkers brengen hem nauwelijks genoeg op om jaarlijks zijne pachten te betalen, en, van hetgeen de boer vroeger duur verkoopen kon, en valt er nu maar weinig meer te rapen"*.

Onze landbouw was in die jaren voornamelijk op graanteelt geënt. In de 19de eeuw was meer dan de helft van het Belgische landbouwareaal bestemd voor de graanproductie. Vanaf de jaren 1880 krijgen Europa en ook het Land van Rode te maken met de invasie van goedkoop Amerikaans en Russisch graan. De **agrarische crisis** is een feit. Jonge arbeiders aarzelden dan ook niet en verlieten het platteland. Geld en tijd om elke dag naar de stad te trekken was er niet. Daarom **verhuisden** jongens en meisjes naar de stad in de hoop er een betere toekomst te vinden in de industrie of om er als dienstmeid aan de slag te gaan.

De meesten bleven echter op het platteland en zochten naar een uitweg voor deze erbarmelijke situatie. Landbouwers zonder land gingen aan de slag als landarbeider, ook al lag het loon van zo'n arbeider lager dan dat van een die in de industrie tewerkgesteld was.

De pendelaar wordt geboren!

Het Land van Rode kreeg in **1867** een aansluiting op het 'nationale' spoorwegnet. De spoorwegmaatschappij *Chemin de fer de Braine-le-Comte à Gand* legde er een spoorlijn aan die tot op vandaag Gent met Geraardsbergen verbindt. De lijn doorkruist het centrum van het Land van Rode: de huidige gemeenten Merelbeke, Melle en Oosterzele. De komst van de trein veranderde in eerste instantie niet veel aan deze situatie. De

Veel landbouwers op de kiezerslijst van Schelderode in 1857. Collectie gemeente Merelbeke

Het station van Scheldewindeke, begin 20ste eeuw. Collectie gemeente Oosterzele

trein was een duur curiosum dat veel bekijks had en vooral voor goederenvervoer werd ingezet.

Dit veranderde in de jaren **1870** met de komst van de goedkope **arbeidersabonnementen**. Het is meteen de geboorte van de moderne pendelaar. Voortaan kon een arbeider voor relatief weinig geld naar de stad sporen om er in de industrie te werken zonder dat hij daarvoor moest verhuizen.

De werkmanstreinen werden pas echt een succes vanaf de jaren **1890** door de uitbouw van de **buurtspoorwegen**. Tussen 1898 en 1913 werden Merelbeke, Melle, Oosterzele en Sint-Lievens-Houtem met Gent, elkaar en de Vlaamse Ardennen verbonden via een netwerk van tramlijnen. Trams vervoerden in eerste instantie goederen. Zo kwam de stadlijn naar Melle er mede op vraag van de Melse bloemisten.

Vanaf de **20ste eeuw** nam het aantal pendelaars dankzij de buurtspoorwegen sterk toe. De mobieler bevolking kon meer dan voorheen het traditionele leven op het platteland combineren met werk en hogere lonen in de stad. De afstand die een pendelaar met de weekabonnementen aflegde, nam toe doorheen de tijd. Zo vonden Rodenaars ook werk in Brussel en de Borinage. Dankzij de spoorwegen en buurtspoorwegen, konden landbouwers voortaan bijklussen of voltijds aan de slag gaan als industriearbeider, als seizoenarbeider

in Frankrijk of als mijnwerker in de zuidelijke provincies. Emile Vandervelde bestempelde de maatregel als revolutionair daar het hele land tot een grote arbeidsmarkt evolueerde.

De eerste verkiezingen waarbij ook de gewone man zijn stem mocht uitbrengen, vielen samen met het einde van de crisis. Voortaan zagen politici in de plattelandsbevolking een potentieel kiespubliek. Het opende de strijd om de stem van de boeren. De invoering van de goedkope arbeidersabonnementen kreeg de steun van de **katholieke** politici. Zij zagen in de abonnementen een middel om een halt toe te roepen aan de migratie naar de steden en mijngebieden waar goddeloosheid en **socialisme** welig tierden. Pendelaars werden niet ontheemd, bleven onder parochiale hoede en konden hun levensstandaard verbeteren.

Ook de socialisten zagen in de **pendelarbeid** een positief verhaal. Pendelaars kregen op de trein socialistische propaganda te horen en werden als sleutel aanzien om het socialisme ook op het platteland ingang te doen vinden. Of die strategie opgewassen was tegen de vele parochiaal georganiseerde beroepsverenigingen en bijstandskassen is nog maar de vraag. Ook de **fiets** begon aan een opmars en werd erg populair. De fiets kwam in het begin vooral van stal om van en naar het station of de tramhalte te rijden.

Treintabel, De Beiaard, 1925.

Spoormannen op een stoomtrein, Merelbeke, begin 20ste eeuw. Collectie Van Hoecke

Na de **Eerste Wereldoorlog** deed ook de **auto** zijn intrede maar de nieuwkomer had een beperkte impact op de mobiliteit. De auto was een luxeproduct dat onbetaalbaar was voor Jan met de pet. De verdere uitbouw van een goedkoop en frequent openbaar vervoer zorgde ervoor dat pendelen over grotere afstand mogelijk werd.

Na de **Tweede Wereldoorlog** groeide de mobiliteit en de **welvaart**. Tijdens de gay fifties en golden sixties konden meer en meer mensen zich een eigen wagen permitteren. Wonen op het platteland was terug in trek. Er was beter **openbaar vervoer**, snelwegen, moderne nutsvoorzieningen en de combinatie wonen in het groen en werken in de stad vormde uitstekend koppel. Het was er bovendien goedkoper wonen en leven.

Al deze veranderingen hadden een grote invloed op het **dagelijks leven** van de mensen uit het Land van Rode. Waar vroeger de zon en de klokken van de kerk het ritme van de dag bepaalden, was er nu ook het ritme van tram en trein. Stations en tramhaltes werden nieuwe sociale knooppunten. Het straatbeeld en de omgeving veranderde grondig door de komst van nieuwe (snel)wegen. Trein en tram brachten mensen verder dan voorheen naar het werk.

De veranderde mobiliteit heeft ook nare kantjes. Nog elke dag laten mensen het leven in verkeersongevallen, strijden actiegroepen tegen geluidshinder van de autostrade en zorgen files ervoor dat we vroeger opstaan om naar het werk te gaan.

Na de Tweede Wereldoorlog kon bijna iedereen zich een wagen aanschaffen. Collectie Roelkens

OPDRACHTENKAART

Hoe werkt het?

In de tentoonstelling Tracé Travak is een educatief parcours verwerkt voor kinderen. Om het parcours te kunnen doorlopen, hebben de leerlingen de opdrachtenkaart nodig. Die is gratis te verkrijgen bij de erfgoedcel. Je bestelt ze best op voorhand. Dat kan door een mailtje te sturen naar info@4sprong.be.

Brrroem de bus heeft zich hier en daar in de tentoonstelling verstopt. De kinderen moeten naar Brrroem op zoek gaan. Alleen waar Brrroem opduikt, moeten de leerlingen een opdracht uitvoeren.

De tentoonstelling bestaat uit meerdere delen. Elk deel heeft een **eigen kleur** gekregen: **blauw**, **rood** en **groen**. Alle delen met dezelfde kleur, passen bij elkaar.

Enerzijds zijn er **panelen** die haaks naast mekaar staan. Daarop is de algemene pendelgeschiedenis te vinden. Anderzijds zijn er drie **zuilen** waarop telkens een bijzondere pendelaar in beeld wordt gebracht. De drie kleuren komen zowel op panelen als zuilen voor.

Elk paneel en elke zuil heeft een **eigen titel** gekregen. Die is **bovenaan** te vinden in de tentoonstelling. Ook de opdrachtenkaart volgt de kleuren en de titels van de tentoonstelling. Er is een blauw, een rood en een groen luik. Je kan de klas opdelen in groepjes en ze elk aan een kleur laten beginnen. Bovenaan elke kleur in de opdrachtenkaart staat de naam van het paneel of de zuil waar de antwoorden te vinden zijn.

Voorbeeld

Het antwoord is te vinden in de panelen met als titel "Terugblik" en "Naar de fabriek!"

De leerlingen moeten Brrroem zoeken in de blauwe delen. Ook de antwoorden zijn daar te vinden

1850 Terugblik - Naar de fabriek!

Dit is **Baptist**, hij is een boer en teelt aardappelen. Hij woonde vroeger in Melle samen met zijn vrouw Serafien en kinderen Joanna (10) en Jules (13).
Neem een kijkje op de tijdslijn onderaan. Wat gebeurde er in het jaar 1846?
.....
Baptist en zijn familie hadden daardoor geen geld en eten meer. Ze verkochten hun boerderij en verhuisden naar Gent. Ze werkten allemaal als arbeider in de fabriek.
In de tijd van Baptist zijn vele mensen werkloos en erg arm. Ga op zoek naar Baptist in de tentoonstelling!
TIP Kijk eens bij "Naar de fabriek!"

wist je dat...
... Baptist, Serafien, Joanna en Jules in een beuik wonen in de stad? Dat is een heel klein huisje met maar 1 kamer waar ze eten en slapen. In de straat waar ze wonen zijn er veel zo'n huisjes. Wil je weten hoe zo'n beuik eruit ziet? Neem een kijkje in de tentoonstelling!

Opdrachtenkaart voor de leerkracht

Werkkaart bij de tentoonstelling ➔

Een project van:
**Erfgoedcel
VIERSPRONG**
Land van Rode

Met de steun van:
Met steun van de
Vlaamse overheid

Brrroem heeft zichzelf hier en daar verstopt in de tentoonstelling. Bovenaan elk deel van de opdrachtenkaart vind je in welk luik je hem kan vinden.

Hallo! Dit is **Brrroem** de bus.
Hoe heet jij? ... **Naam leerling** .....

Brrroem is geen gewone bus. Hij komt uit het verleden.

In welk jaar is hij terecht gekomen? ... **2013** .....

Er zijn veel auto's op de weg en er is geen stoomtrein meer! Ga je mee met Brrroem terug in de tijd?

Wil je heel ver terug in de tijd, ga dan naar de **blauwe opdrachten** hieronder. Je kan ook halt houden in de vorige eeuw, zo'n 100 jaar geleden. Flits jezelf dan naar de **rode opdrachten** op pg. 2 en 3. Je kan met Brrroem ook naar de jonge jaren van je oma en opa. Reis dan naar de **groene opdrachten** op de laatste pagina.

1850

Terugblik - Naar de fabriek!

Dit is **Baptist**, hij is een boer en teelt aardappelen. Hij woonde vroeger in Melle samen met zijn vrouw Serafien en kinderen Joanna (10) en Jules (13).

Neem een kijkje op de tijdslijn onderaan.

Wat gebeurde er in het jaar 1846?

Aardappeloogst mislukte .....

Baptist en zijn familie hadden daardoor geen geld en eten meer. Ze verkochten hun boerderij en verhuisden naar Gent. Ze werkten allemaal als arbeider in de fabriek.

In de tijd van Baptist zijn vele mensen werkloos en erg arm. Ga op zoek naar Baptist in de tentoonstelling!

TIP Kijk eens bij "Naar de fabriek!"

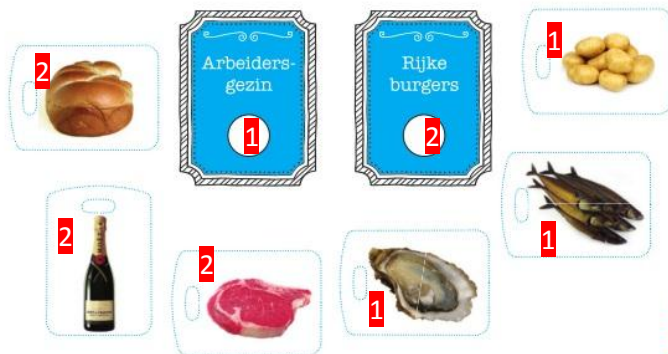
wist je dat...

... Baptist, Serafien, Joanna en Jules in een beluik wonen in de stad? Dat is een heel klein huisje met maar 1 kamer waar ze eten en slapen. In de straat waar ze wonen zijn er veel zo'n huisjes. Wil je weten hoe zo'n beluik eruit ziet? Neem een kijkje in de tentoonstelling!

Opdracht

Rarara waar is Brroem? Als je hem gevonden hebt, kan je de antwoorden vinden op deze vraag: wat eten arbeiders en wat eten rijke burgers in 1850? Als je antwoord goed is, geeft Brroem groen licht. Maak hiernaast de juiste combinaties.

1870 - 1940

Geboorte van de pendelaar - Nieuwe spelers op de baan - Op campagne!

We zijn 100 jaar terug in de tijd gereisd, naar het jaar **1913**.
Volg me maar, ik ga naar het paneel "Geboorte van de pendelaar".

wist je dat...

... een pendelaar iemand is die niet woont waar hij of zij werkt? Daarom reist een pendelaar elke dag van en naar het werk.

Opdracht

Zo zien de stations van Merelbeke, Balegem-Zuid en Scheldewindeke eruit in jouw tijd. Neem een kijkje onder elk luikje. Naar die tijd zijn we gereisd.

Wat is er anders aan het station van Merelbeke?

Kiosk erbij, andere auto's

Wat is er met het station van Balegem-Zuid gebeurd?

Het is verdwenen

Is er in Scheldewindeke iets veranderd?

Huizen weg, ander dak op station, andere straatlichten, een slagboom, hekken verdwenen

- Landskouter
- Geraardsbergen
- Balegem-Zuid
- Scheldewindeke
- Aalst
- Moortsele
- Gontrode
- Wetteren
- Merelbeke
- Balegem-Dorp
- Melle
- Zottegem
- Dendermonde
- Oudenaarde
- Burst
- Herzele

Brrrr... rij je even mee naar het volgende luik? Dan toon ik je in welke stations de meeste pendelaars in onze streek de trein nemen naar het werk. Druk op de knop en kleur het bolletje van de stations waar een lichtje gaat branden.

Heel veel mensen nemen de trein naar Gent, Aalst en Brussel. Maar er zijn ook veel mensen die naar Charleroi gaan om er in de mijnen te werken. Nog anderen gaan voor enkele weken in Frankrijk werken. Daarom worden ze Fransmans genoemd. Volg me maar naar "Op campagne", dan stel ik je voor aan Stan de Fransman.

Dit is **Stan**. Stan is een Fransman. Hij woont in onze streek maar werkt in Frankrijk. Daar krijgt hij een hoger loon. Hij werkt er enkele weken samen met zijn zoon Louis, broer Jef en oom Oscar en keert dan terug naar België.

De periode dat ze in Frankrijk werken noemt "een seizoen". Daarom worden Fransmans ook seizoenarbeiders genoemd. Louis is 11 jaar oud en moet zijn papa helpen in Frankrijk. Het werk in Frankrijk is zeer zwaar en Louis krijgt altijd heimwee naar huis.

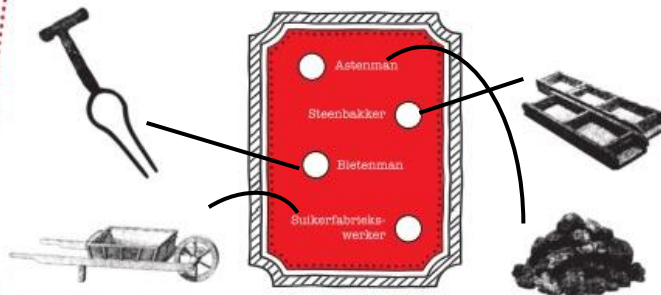
Opdracht

Er zijn heel veel mensen zoals Stan. Omdat ze niet goed Frans kunnen praten en soms door de Franse boer bedod worden, helpen de Fransmans elkaar. Hun vereniging wordt een fransmangilde genoemd. Weet jij hoe de gilde van Letterhoutem heet? **t Is Gelukt!**

Niet alle seizoenarbeiders doen hetzelfde werk. Sommigen halen bieten uit de grond, anderen roosteren cichorei (dit smaakt naar koffie), bakken stenen of werken in een fabriek waar suiker wordt gemaakt.

Opdracht

Een seizoenarbeider kan niet zonder zijn gereedschap. Kan jij het gereedschap met de juiste seizoenarbeider verbinden? Bij een goed antwoord geeft Brroem groen licht. Als je het niet weet, kan je even spieken. Misschien vind je in de tekst of op de foto's wel het juiste antwoord!

Kom! We rijden terug naar "Nieuwe spelers op de baan". Heb je me gevonden? Ik sta aan een heel rare fiets. Weet jij hoe die heet? **De hoge bi** ..... (TIP kijk eens in de legende). In de tijd waar we naartoe zijn gereisd, rijden de mensen voor het eerst met een fiets.

Sommige verkeersregels zijn nu niet meer geldig. Kan je ze eruit halen? Druk op de knop. Bij een juist antwoord geeft Brroem een groen licht. Kleur hieronder de bolletjes van de verkeersregels uit 1912.

Opdracht

- Het is verboden om zonder toelating kasseien uit de aarde te nemen.
- Je moet minimum 21 jaar oud zijn om een autobus te besturen.
- Elke bestuurder van een voertuig moet in het bezit zijn van een rijbewijs.
- Niemand mag gemaskerd een voertuig besturen.
- Bestuurders van rijwielen en dieren mogen niet op de autosnelweg.
- Het is verboden de honden en hun kar tijdens grote hitte in de zon te laten staan.
- Kinderen jonger dan 10 jaar mogen geen rijwiel besturen langs de openbare weg.
- De maximumsnelheid in de bebouwde kom is 50 km per uur.
- Het is verboden op de openbare weg meer dan 10 km per uur te rijden met een rijwiel.
- Zodra je het speciaal geluidstoestel van een prioritair voertuig hoort, moet je onmiddellijk de doorgang vrijmaken en voorrang verlenen.

1950

Huis op den buiten, werk in de stad - Naar de hoofdstad - Toekomstmuziek

Mag ik je voorstellen: dit is **Pol**. Hij werkt op een kantoor in de hoofdstad van België.

Weet je welke stad dat is? **Brussel**.....

Omdat hij daar niet woont, is Pol een pendelaar.

Vanaf 1950 zijn er meer en meer mensen zoals Pol. Ze hebben vaak een tas bij zich.

Wil je weten wat er in Pol zijn tas zit? Neem een kijkje in de schuif. Vul de ontbrekende spullen aan. ➡

- Hemd .....
- Brievenopener .....
- Drinkbeker .....
- Thermoskan met koffie .....
- Enveloppe met een dossier .....
- Krant** .....
- Boterhamdoos** .....
- Kam** .....
- Pet** .....

Welkom in het jaar 1950!
 Dat is ..... jaar voor jij geboren werd!
 Ben je klaar? We rijden "Naar de hoofdstad". Daar ontmoeten we Pol de pendelaar.

wist je dat ...
 ... Brussel sinds 1988 niet enkel de hoofdstad van België maar ook de hoofdstad van Europa is?

Opdracht

Pol pendelt met de trein maar veel mensen nemen de auto naar het werk. Brrroem heeft zich verstopt bij een autosnelweg. Weet je welke weg het is? **E40** Hoeveel auto's tel je? **11**. Zijn dat er meer of minder dan nu **minder**

Opdracht

Kom mee naar "Huis op den buiten, werk in de stad". Ik heb er een filmpje gevonden! Neem de hoorn en luister terwijl je naar het filmpje kijkt. Dan kan je beslist antwoorden op deze vragen: Wanneer nemen pendelaars de trein?

's ochtends.....

Wat doen pendelaars op de trein?

Kaarten, praten, lezen.....

Waarom betogen de mensen?

De fabrieken sluiten, er is geen werk en velen zijn werkloos

Opdracht

Ik heb nog een filmpje gevonden!

In deze tijd heeft iedereen het goed waardoor veel mensen voor het eerst een eigen huis bouwen en een auto kopen. Kijk naar het filmpje en geef het antwoord op deze vragen:

Wat maken de werkmannen? **De autosnelweg**.....

Waarvoor dient deze weg denk je? **Om met de auto snel naar Brussel te**

TIP Als je het antwoord niet weet, spiek hier dan even in de tekst, **kunnen rijden** op de foto's of bij Pol de pendelaar.

Laten we terug gaan naar het nu! Welk jaar moet ik nu weer instellen? **2013** Nu is alles anders, maar wanneer jij groot bent, zal alles nóg anders zijn! Ik sta in de buurt van een tekening gemaakt door een zekere meneer Klaus. Hij maakte deze tekening in 1967 over het verkeer van jouw tijd. Hoe denk jij dat de mensen zich zullen verplaatsen in het jaar 2060? Maak hiernaast jouw tekening!

LESVOORBEREIDING

Lesdoelen

De leerlingen kunnen...

1. het verschil tussen leven in de stad en op het platteland in de 19de eeuw in eigen woorden omschrijven
2. in eigen woorden uitleggen waarom de mensen uit het Land van Rode in de 19de eeuw verhuisden naar de stad
3. de uitvinding van de trein op een tijdslijn plaatsen
4. de uitvinding van de fiets op een tijdslijn plaatsen
5. de uitvinding van de auto op een tijdslijn plaatsen
6. de uitvinding van de tram op een tijdslijn plaatsen
7. in eigen woorden omschrijven wat een pendelaar is
8. de geboorte van de moderne pendelaar op een tijdslijn plaatsen
9. in eigen woorden omschrijven waarom er verkeersregels bestaan
10. de kenmerken van een tram opsommen
11. in eigen woorden vertellen dat er vroeger in Merelbeke een tram reed
12. in eigen woorden verklaren waarom er vandaag zoveel auto's zijn

Lesstart: Hoe verplaatsen we ons?

- Timing: 5 minuten
- Lesdoelen:
- Didactische principes: activatie, motivatie, geleidelijkheid, integratie
- Organisatie: brainstorm, doceren
  - schrijf volgende vraag op het bord: "Hoe verplaatsen we ons vandaag?"
  - stel de vraag aan de kinderen en schrijf hun antwoorden als een woordspin rond de vraag
  - leg uit wat we in de les zullen zien: hoe de mensen zich vroeger verplaatsten
- Inhouden
  - Woordspin: te voet, auto, fiets, bromfiets, trein, tram, bus, vrachtwagen, vliegtuig, boot, paard, ...
- Media
  - Schoolbord
  - Krijt
  - Naamstickers
  - leerlingenbundels
- Vastzetting: antwoorden leerlingen

Lesfase 1: Het platteland en de stad

- Timing: 15 minuten
- Lesdoelen: 1, 2

- Didactische principes: aanschouwelijkheid, activatie, differentiatie, integratie, motivatie, geleidelijkheid, herhaling
- Organisatie: onderwijsgesprek, individuele opdracht
  - vraag waar de leerlingen wonen en vertel dat we gaan onderzoeken hoe de mensen leefden in die gemeente in de 19de eeuw (wijs naar de tijdsband)
  - laat de leerlingen individueel het verhaal van Anna lezen en vraag hen de ontbrekende woorden (ze kunnen kiezen uit een aantal woorden) nadien per twee in te vullen
  - Klassikaal overlopen van de antwoorden en nadien antwoorden op volgende vragen vinden
    - Welk beroep hadden de meeste inwoners?
    - Hoe verplaatsten de mensen zich toen?
    - Waarom verhuizen Anna en haar familie naar de stad?
    - Wat eten de mensen in de stad?
    - Is dat gezond?
  - plak Anna op de tijdlijn (1836) en laat hen voetgangers baas invullen op de tijdlijn in de bundel
- Inhouden
  - Mag ik jullie voorstellen aan Anna. Anna is 12 jaar en woont met haar broer Theo, mama en papa in Merelbeke/Melle/Oosterzele/Sint-Lievens-Houtem (wat van toepassing is). Ze werd geboren in 1834. Er wonen niet zoveel mensen in het dorp. De meesten zijn (**landbouwers**), ze wonen op een boerderij en hebben een lap grond waar ze aardappels of graan op telen. Anna's ouders telen niet alleen aardappels, ze hebben ook een geit en enkele kippen. Anna heeft het er erg naar haar zin. Elke ochtend maakt Pitoe, de hond van de familie haar wakker. Theo en Anna moeten meewerken op de boerderij, maar dat vinden ze niet erg. Ze helpen mee op het veld of gaan te voet naar de molenaar om vers brood. Alleen de rijke mensen gaan niet te voet. Zij hebben een (**paard**) en een kar. Wanneer Anna 12 jaar werd, gebeurde er iets vreselijks op de boerderij. De oogst werd helemaal vernield door een (**virus**). Daarom hadden Anna en haar familie geen eten en geld meer om hun huishuur te betalen. "Er was (**weinig**) werk in Merelbeke/Melle/Oosterzele/Sint-Lievens-Houtem (wat van toepassing is). Geen enkele boer had hulp nodig. In de (stad) Gent was er wel werk. Daar waren (**fabrieken**) met machines die vooral (**stoffen**) zoals katoen maakten. Maar hoe zouden we daar geraken?" De trein was heel erg (**duur**), dat kon Anna's papa niet betalen. En in de fabriek moest je wel 16 uur heel hard werken. "Te voet naar Gent gaan duurde te (**lang**) en papa zou ook veel te (**moe**) zijn om dat elke dag twee keer te doen. Er zat maar een ding op: (**verhuizen**). We hebben onze geiten en kippen verkocht en ook Pitoe kon niet mee naar de stad." Ze verhuisden naar een heel klein huis met maar één (**kamer**) waar ze allemaal samen leefden en slapen. "Ook mama, Theo en ik moesten in de fabriek werken". Het was beslist geen pretje in de fabriek. Het was er erg warm, er was heel veel lawaai en Anna en Theo moesten er gevaarlijk werk doen. Anna en haar familie verdienden in de fabriek meer geld dan in Merelbeke/Melle/Oosterzele/Sint-Lievens-Houtem (wat van toepassing is) op de boerderij. Maar ze vond het niet leuk in de stad. Elke avond aten

ze (**aardappelen**) met wat ui. In Merelbeke hadden ze kippen die eitjes legden en aten ze wat geitenkaas en lekker brood. Ze kon ook lekker buiten spelen in de tuin en het bos. Wat had ze een heimwee!

- De meeste bewoners van Merelbeke/Melle/Oosterzele/Sint-Lievens-Houtem (wat van toepassing is) waren landbouwer
- De mensen gingen toen te voet, alleen de rijken hadden een paard en kar
- Ze verhuizen omdat de oogst vernield werd en ze daarom hun huur niet meer konden betalen. De trein was te duur en de stad te ver om elke dag te voet te gaan.
- De mensen aten in de stad veel aardappels met wat ui
- Dat is niet gezond omdat mensen ook vitaminen een andere groenten, fruit, vlees of vis nodig hebben.
- Media
  - Tijdlijn
  - Leerlingenbundels
  - Figuur Anna (voetganger)
- Vastzetting: Antwoorden leerlingen

Lesfase 2: Wat is een pendelaar?

- Timing: 10 minuten
- Lesdoelen: 3, 7, 8
- Didactische principes: activatie, aanschouwelijkheid, motivatie, geleidelijkheid
- Organisatie: onderwijsgesprek, vertellen
  - vraag of er vandaag veel mensen met de trein gaan werken en vertel dat we nu gaan zien wanneer we daarmee begonnen zijn.
  - toon de leerlingen een treinticket en vraag de leerlingen wat het is
  - vraag hen wat er allemaal op een treinticket staat (leerlingen schrijven antwoord in bundel, lkr op bord)
  - vraag of er maar een soort ticket bestaat en zoniet welke andere tickets er nog zijn (schrijf de antwoorden op het bord, lln in bundel)
  - vraag of de trein al in het verhaal van Anna bestond en plak de trein op de tijdlijn (of laat plakken door een lln)
  - vraag welke mensen er toen met de trein konden rijden en vraag waarom dat zo was
  - vertel dat er in het begin maar een soort ticket was en dat het heel duur was
  - vertel dat er iets heel bijzonders gebeurd is in 1870 en kleef een ticket op de tijdlijn. Dan zijn de tickets veel goedkoper geworden en kwamen er meerdere soorten tickets (voor fabriekswerkers, jongeren, enz.)
  - vraag de leerlingen waarom Anna nu weeral moest verhuizen en of dat nog nodig is, nu er goedkope tickets zijn
  - Waarom moeten de mensen niet meer verhuizen? Wat doen ze dan?
  - Laat de leerlingen de tekst in de bundel lezen en de ontbrekende woorden aanvullen
  - laat de leerlingen het woord "pendelaar" in eigen woorden omschrijven en laat hen de definitie opschrijven + aanduiden op de tijdlijn in de bundel
  - vraag de leerlingen of hun mama en/of papa ook pendelaar is

- vraag hoe (fiets, auto, trein) de ouders pendelen (kleine poll) en turf op het bord. In steken groene kaartjes omhoog als de vraag op hen van toepassing is
- Inhouden
  - Op een treinticket staan de datum, de klasse, de prijs, uur en plaats van vertrek en aankomst
  - Neen, er bestaan vele soorten tickets. Vb. abonnementen, vermindering voor oudere personen, weekendtickets, Go-Pass voor jongeren, enz.
  - In Anna's tijd bestond al een trein, de rijke mensen reisden met de trein omdat een ticket erg duur was
  - Anna moest verhuizen omdat een treinticket te duur was en ze geen tijd had om te voet te gaan. Dat is nu niet meer nodig, ze kan de trein nemen want de tickets zijn niet alleen goedkoper geworden, ook de werkuren zijn minder lang geworden.
  - Ze verhuizen niet, blijven wonen in hun dorp maar reizen elke dag naar hun werk en terug naar huis
  - Een pendelaar is iemand die niet woont waar hij werkt en daarom elke dag van en naar het werk reist.
- Media
  - Leerlingenbundels
  - Figuur ticket
  - Tijdlijn
  - Bord
- Vastzetting: integratie definitie 'pendelaar': voorbeeld in eigen leefwereld

Lesfase 3: Daar zijn de fiets, de auto en de tram

- Timing: 15 minuten
- Lesdoelen: 4, 5, 6, 10, 11, 12
- Didactische principes: activatie, motivatie, aanschouwelijkheid, integratie, differentiatie
- Organisatie: onderwijsgesprek, vertellen, groepsopdracht, individuele opdracht
  - vraag de leerlingen wie er thuis een auto heeft, In steken groen kaartje omhoog (turf op bord) en of het alleen de heel erg rijke mensen zijn die een auto hebben
  - vraag de leerlingen wie er thuis een fiets heeft, In steken kaartje omhoog (turf op bord) en of het alleen de heel erg rijke mensen zijn die een fiets hebben
  - plaats (of laat plaatsen door In) de auto en de fiets op de tijdlijn en vertel dat wanneer ze werden uitgevonden, ze met de hand gemaakt werden en heel erg duur waren. De leerlingen duiden de fiets en de auto aan op de tijdlijn in de bundel
  - vraag de leerlingen wie er in het begin met een auto en een fiets reed + antwoord in bundel noteren
  - laat de leerlingen per twee de fietsvraag in de leerlingenbundel oplossen (extra autovraag voor leerlingen die vroeger klaar zijn)
    - Verbind de juiste naam met de juiste afbeelding
  - overloop de antwoorden klassikaal
  - vraag de leerlingen om individueel (of per twee) twee foto's te bekijken en wat er anders is in 2013 (in vgl met 1910) op te sommen. Ze krijgen daar 1 minuut voor, nadien klassikale verbetering

- vraag waarom al die nieuwe zaken er zijn bijgekomen
- vertel dat er in het begin geen regels waren
- vraag wat daarvan het gevolg moet geweest zijn + antwoord in de bundel noteren
- vraag de leerlingen wat je in je handen hebt (tram) en kleef de figuur op het bord
- vraag de leerlingen wat er in hun hoofd opkomt bij het woord tram + aanvullen in leerlingenbundel. Schrijf de antwoorden op het bord
- vertel over de trams in de regio en link naar de jeugd van hun grootouders
- vraag hen waar de tram op de tijdlijn moet komen
- plaats de tram op de tijdlijn (eerste helft 20ste eeuw) (+ aanvullen tijdlijn)
- tram rijdt nu niet meer in onze regio. Wat kwam er in de plaats? (aanvullen in bundel)
- plaats de bus op de tijdlijn (midden 20ste eeuw) (+ aanvullen tijdlijn) (of laat plaatsen)
- toon twee foto's van vandaag: auto's in de file en vele fietsers op de baan en vraag waar deze foto's horen op de tijdlijn (+ aanvullen in bundel)
- vraag de lln waarom er zoveel auto's en fietsers zijn vandaag (+aanvullen in de bundel)
- Inhouden
  - Het zijn niet alleen de heel erg rijke mensen die vandaag een auto of fiets hebben
  - De auto en fiets plaats ik in de tweede helft van de 19de eeuw
  - In het begin reden alleen rijke mensen met een auto en fiets
  - Fietsvraag: Ploofiets, driewieler, hoge bi, veilige fiets, koersfiets
  - Verschillen: wegmarkeringen en verkeersborden, veel auto's, motorfiets, veel minder voetgangers, geen tram meer maar bus
  - Omdat er meer en meer mensen meer vervoermiddelen gingen gebruiken
  - Ongelukken
  - Tram: sporen, elektriciteit, chauffeur, tickets, kleiner dan een trein, in de stad, vaak een eigen baan, De Lijn, haltes
  - Vroeger reed hier ook een tram van Gent naar Merelbeke en Geraardsbergen en van Wetteren naar Zottegem. Wanneer jullie oma en opa jullie leeftijd hadden, is de tram verdwenen. De tram komt in de eerste helft van de 20ste eeuw.
  - De bus kwam in de plaats.
  - Beide foto's horen bij vandaag (2013)
  - Omdat auto's en fietsen betaalbaar zijn geworden voor bijna iedereen
- Media
  - Groene kaartjes
  - Leerlingenbundel
  - Tijdlijn
  - Figuur auto
  - Figuur fiets
  - Figuur tram
  - Figuur bus
  - schoolbord
- Vastzetting: antwoorden lln

Lesslot: De slimste klas ter wereld

- Timing: 5 minuten
- Lesdoelen: 2, 6, 7, 9
- Didactische principes: activatie, herhaling, integratie, motivatie
- Organisatie: quiz
  - haal de tijdslijn van het bord/sluit of veeg het bord
  - leg uit hoe de quiz zal verlopen: iedereen heeft een rood, een blauw en een groen kaartje gekregen. Bij elke vraag zijn er drie mogelijke antwoorden. Je leest eerst de vragen en nadien alle antwoorden. Daarna tel je van 3 af en op 0 moeten de leerlingen allemaal samen het kaartje in de lucht steken met dezelfde kleur als het juiste antwoord. Nadien duiden de lln het juiste antwoord aan in de leerlingenbundel door er een cirkel rond te trekken.
    - Anna en haar familie verhuisden naar de stad omdat... (blauw)
      - ze Merelbeke/Melle/Oosterzele/Sint-Lievens-Houtem (wat van toepassing is) niet meer leuk vonden
      - er geen werk was in Merelbeke en Anna's papa niet kon pendelen
      - het in de stad gezonder leven was
    - Waarom gingen de meeste mensen in de 19de eeuw te voet terwijl er al een trein was? (rood)
      - Omdat ze geen tijd, energie en geld hadden om met de trein te reizen
      - Omdat ze een auto hadden
      - Omdat de treinen nooit op tijd reden
    - Wat is een pendelaar? (groen)
      - iemand die woont waar hij werkt en daarom thuis werkt
      - iemand die pendels verkoopt
      - iemand die niet woont waar hij werkt en daarom elke dag moet reizen om op het werk te geraken
    - Wat werd het laatste uitgevonden? (rood)
      - De tram
      - De auto
      - De trein
    - Wie reed met de eerste auto's en fietsen? (groen)
      - De armen
      - Bijna iedereen
      - De rijken
    - Waarom kwamen er verkeersregels? (rood)
      - Omdat er meer en meer weggebruikers en verschillende vervoermiddelen die snel konden rijden de weg gebruikten en dat voor veel ongelukken zorgde
      - Omdat burgemeesters nu eenmaal graag regels maken
      - Omdat voetgangers veel te snel wandelden en dat zorgde voor heel wat ongelukken

- Inhouden
  - er geen werk was in Merelbeke/Melle/Oosterzele/Sint-Lievens-Houtem (wat van toepassing is) en Anna's papa niet kon pendelen
  - Omdat ze geen tijd, energie en geld hadden om met de trein te reizen
  - Iemand die niet woont waar hij werkt en daarom elke dag moet reizen om op het werk te geraken
  - De tram
  - De rijken
  - Omdat er meer en meer weggebruikers en verschillende vervoermiddelen die snel konden rijden de weg gebruikten en dat voor veel ongelukken zorgde
- Media
  - Kleurenkaartjes
  - leerlingenbundels
- Vastzetting: antwoorden leerlingen

LEERLINGENBUNDEL VOOR LEERKRACHTEN

1. Voetgangers baas!

Opdracht Lees het verhaal en vul de ontbrekende woorden aan. Je kan kiezen uit deze woorden: lang – paard – weinig – aardappelen – fabrieken – landbouwer – kamer – stoffen – moe – virus – verhuizen – duur – stad

Mag ik jullie voorstellen aan Anna. Anna is 12 jaar en woont met haar broer Theo, mama en papa in Merelbeke/Melle/Oosterzele/Sint-Lievens-Houtem (wat van toepassing is). Ze werd geboren in het jaar 1836. Er wonen niet zoveel mensen in het dorp. De meesten zijn **landbouwer**, ze wonen op een boerderij en hebben een lap grond waar ze aardappels of graan op telen.

Anna's ouders telen niet alleen aardappels, ze hebben ook een geit en enkele kippen. Anna heeft het er erg naar haar zin. Elke ochtend maakt Pitoe, de hond van de familie haar wakker.

Theo en Anna moeten meewerken op de boerderij, maar dat vinden ze niet erg. Ze helpen mee op het veld of gaan te voet naar de molenaar om vers brood. Alleen de rijke mensen gaan niet te voet. Zij hebben een **paard** en een kar.

Wanneer Anna 10 jaar werd, gebeurde er iets vreselijks op de boerderij. De oogst werd helemaal vernield door een **virus**. Daarom hadden Anna en haar familie geen eten en geld meer om hun huishuur te betalen.

“Er was **weinig** werk in Merelbeke/Melle/Oosterzele/Sint-Lievens-Houtem (wat van toepassing is). Geen enkele boer had hulp nodig. In de **stad** Gent was er wel werk. Daar waren **fabrieken** met machines die vooral **stoffen** zoals katoen maakten.

Maar hoe zouden we daar geraken?” De trein was heel erg **duur** dat kon Anna's papa niet betalen. En in de fabriek moest je wel 16 uur per dag heel hard werken. “Te voet naar Gent gaan duurde te **lang** en papa zou ook veel te **moe** zijn om dat elke dag twee keer te doen.

Er zat maar een ding op: **verhuizen** We hebben onze geiten en kippen verkocht en ook Pitoe kon niet mee naar de stad.” Ze verhuisden naar een heel klein huis met maar één **kamer** waar ze allemaal samen leefden en sliepen. “Ook mama, Theo en ik moesten in de fabriek werken”.

Het was beslist geen pretje in de fabriek. Het was er erg warm, er was heel veel lawaai en Anna en Theo moesten er gevaarlijk werk doen. Anna en haar familie verdienden in de fabriek meer geld dan in Merelbeke/Melle/Oosterzele/Sint-Lievens-Houtem (wat van toepassing is) op de boerderij. Maar ze vond het niet leuk in de stad.

Elke avond aten ze **aardappelen** met wat ui. In Merelbeke hadden ze kippen die eitjes legden en aten ze wat geitenkaas en lekker brood. Ze kon ook lekker buiten spelen in de tuin en het bos. Wat had ze een heimwee!

Vragen

Welk beroep hadden de meeste inwoners?

landbouwer

Hoe verplaatsten de mensen zich toen?

Te voet, met paard en kar en met de trein

Waarom verhuizen Anna en haar familie naar de stad?

Omdat ze geen geld hadden voor de trein, het te ver was om te voet te gaan en er geen werk was in het dorp

Wat eten de mensen in de stad?

Aardappelen met ui

Is dat gezond? Waarom wel of niet?

Nee want mensen hebben ook vitamines, fruit, groenten, vlees en vis nodig.

2. Wat zegt u daar? Een pendelaar?!

Plaats van vertrek

bestemming

Soort ticket

Luxe of gewoon reizen

datum

De prijs

Er zijn vandaag verschillende soorten treintickets, zoals bijvoorbeeld: **een abonnement, een groepsticket, ticket heen en terug, enkel ticket, korting voor oudere mensen**. Vroeger was dat niet zo. In Anna's tijd was er maar één ticket en het was heel erg duur.

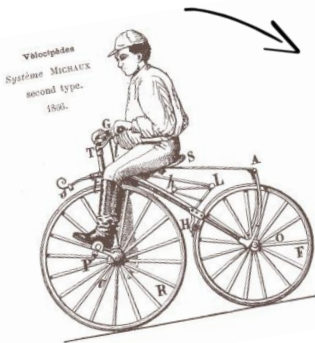
In 1870 gebeurde er iets bijzonders. De Minister van Spoorwegen besliste dat er voortaan niet één maar **meerdere** soorten **treintickets** mochten verkocht worden. Zo kregen mensen die **in de fabrieken** werkten voortaan **korting**. Dat wil zeggen dat ze **minder** moesten betalen voor een treinticket dan de gewone prijs.

Door deze beslissing konden mensen die **in de stad** in de fabrieken werkten maar op het platteland **woonden** elke dag naar het werk reizen. Ze **pendelden** naar het werk en worden daarom **pendelaars** genoemd.

Een pendelaar is een persoon **die niet woont waar hij werkt en daarom elke dag van en naar het werk reist**.

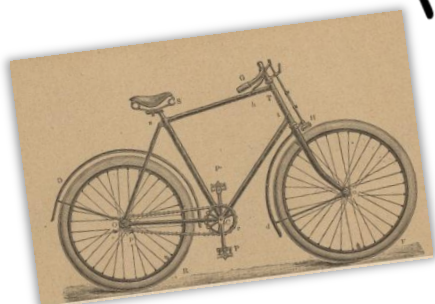
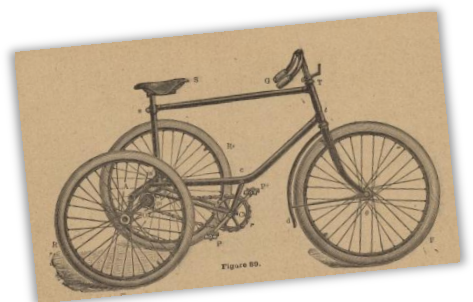
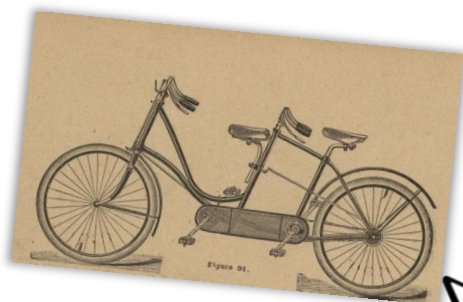
3. Alles op wieltjes

In het begin waren de fiets en de auto erg **duur** omdat ze een voor een met de hand gemaakt werden. Enkel de **rijke** mensen konden er een betalen.

Opdracht Verbind elke fiets met de juiste benaming.

- gewone fiets ---
- loopfiets ---
- driewieler ---
- tandem ---

Opdracht Bekijk deze twee foto's. De ene is genomen in 1910, de andere vandaag. Wat is er vandaag anders dan in 1910?

Merelbeke dorp vandaag

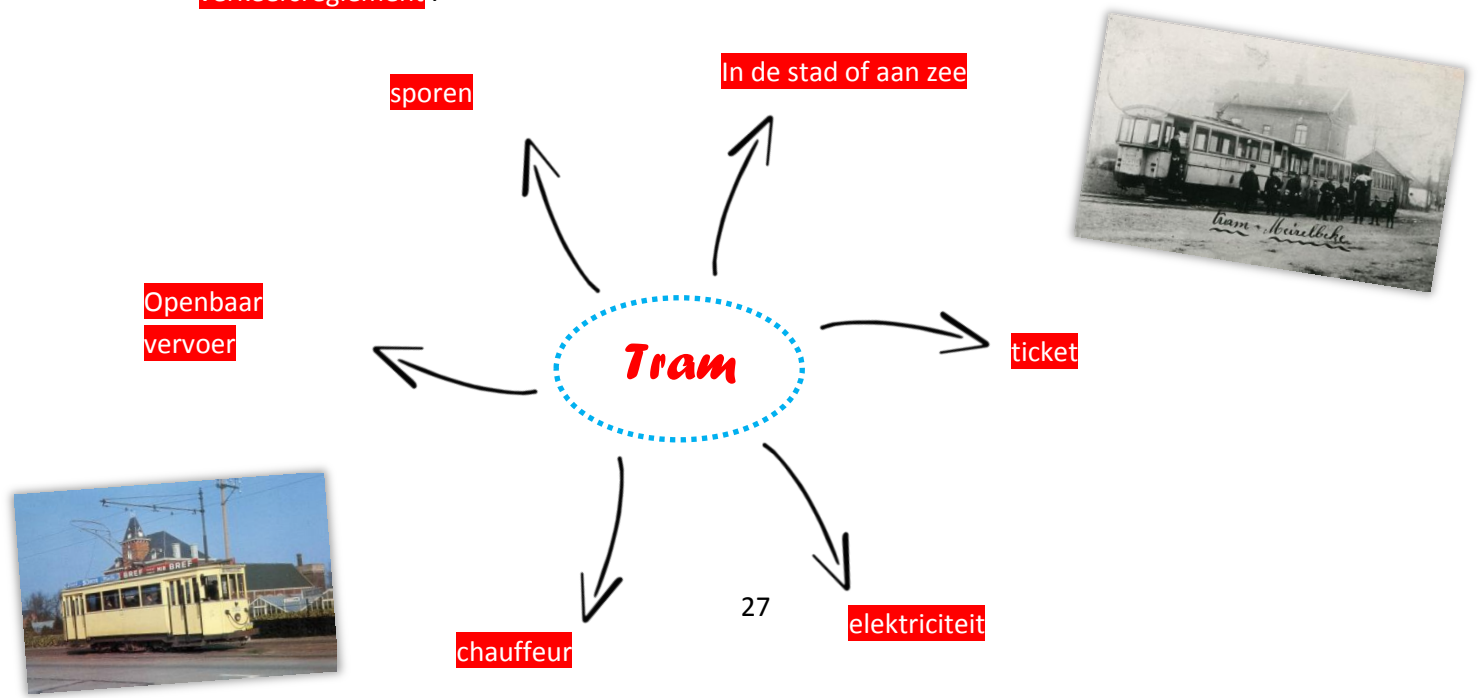

Merelbeke dorp in 1910

Dingen die vandaag anders zijn dan in 1910:

- Veel meer auto's
- Minder voetgangers
- Wegmarkeringen
- Verkeersborden
- Geen tram maar een bus
- Andere ondergrond

In het begin dat de auto, de fiets en de tram op de weg reden, waren er geen regels. Daarom waren er veel ongelukken. De burgemeesters van elke gemeente maakten daarom elk hun eigen verkeersreglement.

De tram reed voor het eerst in onze streek in het begin van de 20ste eeuw. In de tweede helft van de 20ste eeuw werd de tram op veel plaatsen vervangen door een bus. Toen hadden mijn oma en opa dezelfde leeftijd als ik. Enkel in de stad en aan zee rijden vandaag nog steeds trams.

Vandaag zijn er meer auto's en fietsen dan vroeger. Dat komt omdat de mensen meer geld hebben maar ook omdat auto's en fietsen goedkoper geworden zijn.

4. De slimste klas ter wereld

Opdracht Iedereen heeft 3 gekleurde kaartjes gekregen: een rood, een groen en een blauw. Elke vraag heeft drie mogelijke antwoorden. Je moet het kaartje in de lucht steken met dezelfde kleur als het antwoord waarvan je denkt dat het juist is.

Vraag 1 Anna verhuisde met haar familie naar de stad omdat...

- ze Merelbeke niet meer leuk vonden
- er geen werk was in Merelbeke en Anna's papa niet kon pendelen
- het in de stad gezonder was om te leven

Vraag 2 Waarom gingen de meeste mensen in de 19de eeuw te voet terwijl er al een trein was?

- omdat ze geen tijd, energie en geld hadden om met de trein te reizen
- omdat ze een auto hadden
- omdat de treinen nooit op tijd reden

Vraag 3 Wat is een pendelaar?

- iemand die woont waar hij werkt en daarom thuis werkt
- iemand die pendels verkoopt
- iemand die niet woont waar hij werkt en daarom elke dag naar het werk moet reizen

Vraag 4 Wat werd het laatst uitgevonden?

- de tram
- de auto
- de trein

Vraag 5 Wie reed met de eerste auto's en fietsen?

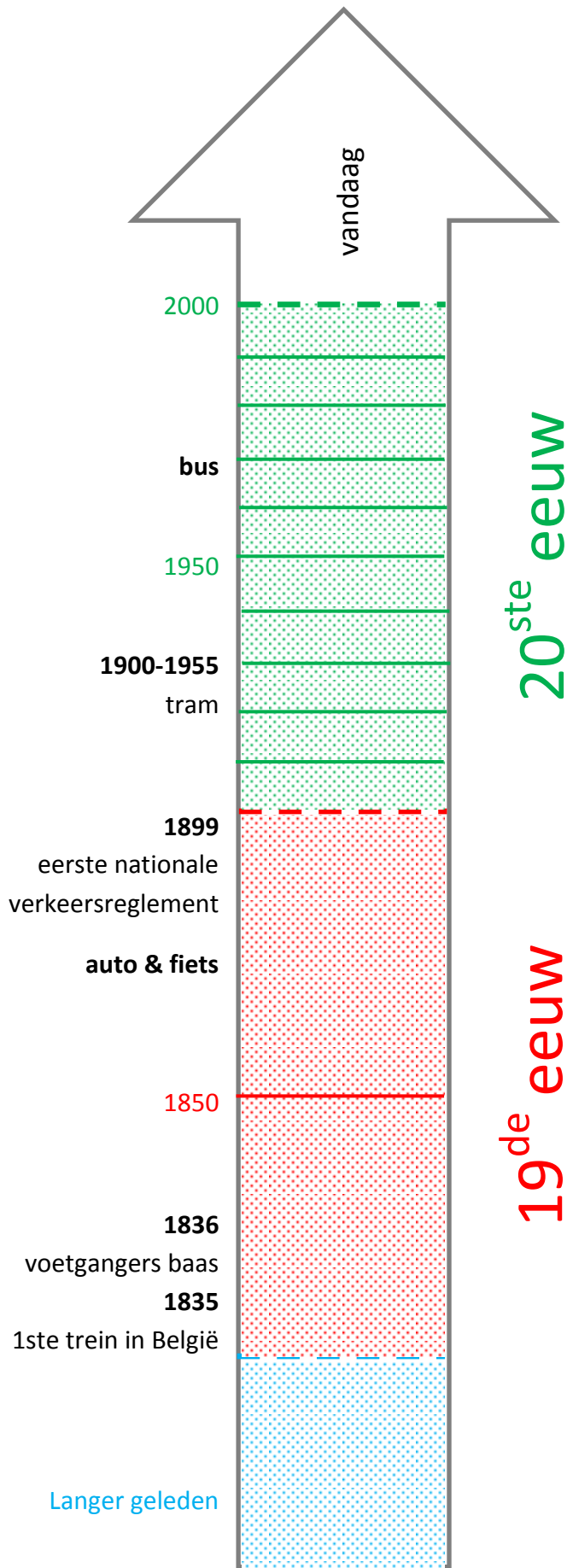
- de arme mensen
- bijna iedereen
- de rijke mensen

Vraag 6 Waarom kwamen er verkeersregels?

- omdat er meer soorten vervoermiddelen die snel konden rijden de weg gebruikten.
Daardoor waren er veel ongelukken
- omdat burgemeesters graag regels maken
- omdat voetgangers veel te snel wandelden en dat zorgde voor veel ongelukken

Tijdein

BIBLIOGRAFIE

Geboorte van de pendelaar

DE PAEPE, J.-L., RAINDORF-GERARD, C., *Le parlement belge, 1831-1894. Données biographiques*, Brussel, 1996.

Dienstorder 1867/1. Collectie Archief NMBS Holding.

MAHAIM, E., *Les abonnements d'ouvriers des lignes de chemin de fer belges et leurs effets sociaux, notes et mémoires*, fasc. 11, Brussel, Misch et Thion, 1910.

REYNEBEAU, M., *Katholiek Vlaanderen*, Lido, Antwerpen, 2012.

VANDERVELDE, E., *L'exode rural et le retour aux champs*, Alcan, Parijs, 1903.

WEBER, D., *Werkmanstreinen en de geboorte van de moderne pendelaar, 1870-1914*, in: Brood en Rozen Special, Gent, 2009, p. 131-148.

Nieuwe spelers op de baan

BOGAERTS, R., *Instappen a.u.b.! Honderd jaar buurtspoorwegen in België*, Antwerpen, 1985.

DE KEUKELEIRE, E., *Trams in Merelbeke. Gent-Herzele-Geraardsbergen (1907-1955)*, Gent, 2011.

DE KEUKELEIRE, E., *Trams in Merelbeke. Gent-Zuid-Merelbeke (1898-1955)*, Gent, 2011.

DE KEUKELEIRE, E., *Tramlijn 20 Arsenaal-Melle (1912-1973)*, Gent, 2007.

NEYENS, J., *De buurtspoorwegen in de provincie Oost-Vlaanderen, 1885-1968*, Lier, 1978.

WEBER, D., *De blijde intrede van de automobiel in België, 1895-1940*, Gent, 2010.

Lokroep van Brussel

VERHETSEL, A., *Pendel in België. De woon-werkverplaatsingen. De woon-schoolverplaatsingen*, NIS, Brussel, 2001.

VAN HECKE, E., VANDEVENNE, C., *Pendel en vervoermiddel*, in: Tijdschrift van de Belgische Vereniging van Aardrijkskundige Studies, 1987, nr. 2, pg. 267-315.

VAN DER HAEGEN, H., De actuele toestand van de binnenlandse pendel in België en meer in het bijzonder deze naar Brussel, in: Tijdschrift van de Belgische Vereniging voor Aardrijkskundige Studies, 1965, pg. 171-216.

VAN DER HAEGEN, H., De Brusselse werkforensen, in: Tijdschrift van de Belgische Vereniging voor Aardrijkskundige Studies, 1952, nr. 21, p. 319-371.

Bijzondere pendelaars: seizoenarbeiders

GODDEERIS, I., HERMANS, R., Vlaamse migranten in Wallonië 1850-2000, Lannoo, Tielt, 2011.

MUSSCHOOT, D., Van Franschmans en Walenmannen, Lannoo, Tielt, 2008.

VANDERVELDE, E., L'exode rurale et le retour aux champs, Alcan, Parijs, 1903.

VAN ESSCHE, J., Reisboekje door de Franschmans of raadgevingen en gebeden voor de Vlamingen die gaan werken naar Frankrijk, door eenen onderpastoor van het bisdom van Gent, Vekeman, Zottegem, 1894.

WOESTENBORGHS, B., Vlaamse arbeiders in de vreemde, Emka, Kruishoutem, 1993.